

Nagy Péter¹

Adalékok az állam és az erdélyi református egyház házassági bíraskodásról szóló vitájához a 19. század első felében

E rövid tanulmány arra vállalkozik, hogy számba vegye azokat a császári rendeleteket és egyházi határozatokat, amelyek jelentősen befolyásolták a 19. század első felében az erdélyi református házassági bíraskodás szervezeti és eljárási kereteit. Különösen fontos ennek az időszaknak a részletes tanulmányozása, mivel az udvar és az egyházak közötti korabeli viszony eddig kevésbé kutatott területébe enged betekintést.

A házasság kötésének és bontásának szabályozása és az afeletti bíraskodás régtől fogva az egyház, a reformáció hazai elterjedését követően pedig az egyházak hatáskörébe tartozott. A különböző, felekezeti alapú házassági jogok kialakulásával egy időben az állam egyik fontos céljává vált a társadalmi stabilitást jelentő házasság és család feletti jogi kontroll megszerzése. Ennek a bonyolult és változó viszonyrendszernek a történetébe engednek betekintést az alábbi források, amelyek egyúttal adalékkul szolgálhatnak a régi erdélyi peres eljárás 19. század eleji, utolsó szakaszának históriájához is.

1. Az alkotmányos keretek helyreállása

Erdélyben, az anyaországi folyamatokkal párhuzamosan, az Országgyűlés² 1791. évi LIII. törvénycikke az *Approbata Constitutió*ban is rögzített rend visszaállításáról rendelkezett.³ Minden erdélyi polgári és egyházi felsőbb és alsóbb

¹ Adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházz jogi Tanszék.

² A *Systematica Deputatio in Ecclesiasticis* munkájáról lásd Trócsányi Zsolt: *Az 1790-es évek erdélyi rendi reformmozgalmának történetéhez*. Budapest, ELTE BTK Kelet-Európai és Nemzetiségi Kutatócsoportja, 1978. 6–46.

³ *Approbata Constitutio* I. rész I. cikk 3. artikulusz. In Márkus Dezső – Kolosváry Sándor – Óvári Kelemen: *1540–1848. évi erdélyi törvények*. Budapest, Franklin, 1900. 10–11.

ítélkező fórumot régi szerkezetébe és hatáskörébe kellett visszaállítani.⁴ Amíg az elsőfokú fórumot az egyházmegyék évente akár négyszer is összeülő parciális zsinatai jelentették, addig fellebbezni az évi egy rendes ülést tartó generális zsinathoz lehetett, amelynek döntése végleges és jogerős volt a XCIII. kánon alapján.⁵ A házassági perek terén a II. József előtti rend visszaállítása az egyházi ítélezés restitúálását jelentette. A XXXIV. törvénycikk értelmében a korábban – a polgári törvényszékek által – meghozott ítéletek érvénye nem szenvedhetett csorbát, a válást kimondó ítéleteket követő újbóli házasságot ezáltal érvényesnek, az azokból született gyermekeket pedig törvényesnek kellett elfogadni.⁶ Az LIII. törvénycikk rögzítette a négy bevett vallás jogainak és szabadságainak, valamint szabad gyakorlásuknak az egyenlőségét.⁷ Az LVII. törvénycikk ugyanakkor kimondta, hogy a vegyes házasságból született gyermekek szülei vallását nemük szerint kövessék, a reverzálisok bevezetésének kérdését pedig úgy oldotta meg, hogy rögzítette az ezzel ellenkező szerződések érvénytelenségét.⁸

A felekezeti házassági bíráskodás rendszere Erdélyben tehát helyreállt, azonban számos vitás terület maradt. A nagyszámú vegyes házasság kérdése jelentős ütközőponttá vált, ugyanis a fenti törvénycikkek nem említették Mária Terézia 1751. augusztus 19-én kelt azon rendelkezését, miszerint a vegyes házasságokat katolikus pap előtt kell megkötni és szükség esetén felbontani.⁹

⁴ 1791. évi erdélyi XXXII. törvénycikk a törvényszékekről általában.

⁵ „Olvastassek fel nyilvánosan a folyamodványokat, vegyen fel minden beadott ügyet, egyszóval mindent, ami azon ítélőszék elé tartozik, hűségesen és lelkiismerete sugallata szerint, az egész tanácssal véglegesen döntsön el, (mert már innen fellebbezni nem szabad, csak a nemzeti zsinathoz abban az esetben, ha vallásról, vagy a közszertartásról folyt a per), és azokat a zsinati jegyző az egyház jegyzőkönyvébe hűségesen írja be.” Lásd Buzogány Dezső et al.: *Erdélyi református zsinatok iratai. I. 1591–1714.* Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2016. 230. Eredeti latin szöveg: Uo. 186; Geleji-kánonok: 200–240. Régebbi fordítás: *Egyházi kánonok melyeket részint a magyarországi, részint az erdélyi régi kánonokból egybegyűjtött s a kor kíváncsához képest több másokkal is bővített és kissé jobb rendbe szedett Geleji Katona István az erdélyi igazhitű egyházak püspöke. 1649. A függelékül a Szatmár-Németiben 1646. évben tartott nemzeti zsinat végzései. Magyar nyelvre fordította Kiss Áron porcsalmai ref. lelkész s a Szatmári Ref. Egyházmegye esperese. Kecskemét, Szatmári Reform. Egyházmegye, 1875. 61. Lásd még Dósa Elek: *Erdélyhoni evangélico-reformátusok egyházi jogtana.* Pest, Osterlamm Károly, 1863. 143.*

⁶ 1791. évi erdélyi XXXIV. törvénycikk a világi bíróságok előtt tárgyalt házassági ügyekről és a világi bíróságok részéről ítéletileg kimondott elválás után kötött házasságból született gyermekek törvényes állapotáról.

⁷ 1791. évi erdélyi LIII. törvénycikk az Erdélyben bevett négy vallás jogainak, szabadságainak és szabad gyakorlásának egyenlőségéről.

⁸ 1791. évi erdélyi LVII. törvénycikk a vegyesházasságokból született gyermekekről.

⁹ Bod Péter: *Házassági törvény rajz vagy a' házassági törvényekről való tanítás, melyben a' mártkaság, megmáskolás és elválás körüli házassági különbséle esetek felhozatnak, megvizsgáltatnak, és a' tudosok véleményeikből, közönséges zsinatok folytáikból és végzéseikből meghatározatnak.* (Ford., bőv.: Benkő László.) Kolozsvár, Barra Gábor, 1836. 139. § (a továbbiakban: Htr.); Nemes István: A vegyes

A katolikus rendek nyomására a trónt éppen elfoglaló I. Ferenc 1792. április 7-én kelt *rescriptum*ával úgy határozott, hogy amíg e tárgyban törvényt nem hoznak, a meglévő jogszabályok parancsa szerint kell eljárni,¹⁰ alkalmazandónak ismervé ezzel a Mária Terézia-féle rendelkezéseket. Ezt követően ugyanezen év augusztus 29-én – a Főkormányzó Tanács azon észrevételére reagálva, miszerint a tárgyra vonatkozó törvények és rendeletek nem egyeznek – úgy rendelkezett, hogy *matrimonium mixtum* esetén az esketést katolikus papnak kell elvégeznie, az elváltást pedig a katolikus ítélkező fórumok elé kell vinni.¹¹ Pokoly József szerint az uralkodó 1802-ben, 1803-ban és 1805-ben is olyan rendeleteket adott ki, amelyek az áttéréseket és a vegyes házasságokat érintették, és kivétel nélkül a katolikus álláspontot tükrözték.¹²

Az erdélyi protestáns és unitárius házassági bíraskodás ebben az időszakban zavartalanul folyhatott, Királyföldön azonban 1798-ban eltörölték az egyházi bíraskodást, és az ágostai hitvallású rendekre ruházták, majd 1804-ben az egyházi hatóságok visszakapták a törvénykezési jogukat.¹³

1815-től kezdve a kormányzat határozottabban lépett fel a reformátusok ellen. Ugyanebben az évben az uralkodó egy rendeletben a házasságra lépők koráról rendelkezett, egy másikban a liturgiára nézve tett intézkedéseket, megsértve ezzel az erdélyi református felekezet autonómiáját. Ezt követően a házassági perekre nézve adott ki rendeletet. Pokoly József véleménye szerint az uralkodó az erdélyi protestánsok házassági bíraskodását „úgy meg akarná szorítani, hogy csupán az ítélkezésben egyházi személyeknek részvétele mutassa, hogy itt egyházi bíróság működik. A ref. házassági jog, a kánonok és a Bod P.-féle Jus connubiale egyes szakaszai felől gyakran kért a gubernium felvilágosítást és a felség is adott ki utasításokat ezekre nézve”.¹⁴

A vegyes házasságok megoldatlan problémája az 1811-ben ülésező országgyűlésen ismét felvetődött.¹⁵ Az itt bemutatott törvénytervezetek egyike

házasságok jogi szabályozásának története az Erdélyi Nagyfejedelemségben 1841 előtt. *Egyház-történeti Szemle*, 12. (2011), 3. 26; Lukács Olga: A vegyes házasságok jogi feltételei a XVII–XIX. században. *Studia Universitatis Babes-Bolyai. Theologia Reformata Transylvanica*, 52. (2007), 1–2. 53.
¹⁰ 2797. guberniális szám alatt. *Az erdélyi Nagy Fejedelemség MDCCCIXdik Esztendőről MDCCCXdikre által nyújtott, és Sz. Jakab havának 9dik napjától fogva Kolosvár várossában folytatva tartott országos gyűlésének jegyző könyve*. Kolosvár, Török István, 1811 (a továbbiakban: *Országgyűlési jegyzőkönyv*, 1811), 780.

¹¹ 1811. 7504. guberniális szám alatt. *Országgyűlési jegyzőkönyv* (1811). 780.

¹² 1832, 1833, 1834 és 1836-ban az uralkodó megerősítette. Pokoly József: *Az erdélyi református egyház története. III.* Budapest, Franklin, 1904–1905. 159, 182.

¹³ Sztello Kornél: *A házassági elváltás joga Magyarországon és az ország erdélyi részeiben*. Budapest, Franklin, 1890. 39.

¹⁴ Pokoly (1904–1905): i. m. 170.

¹⁵ 201. ülés, 1811. szeptember 2. *Országgyűlési jegyzőkönyv* (1811). 778–785.

– az Erdélyben kimondott teljes vallási egyenlőségre hivatkozva – kísérelte meg orvosolni a protestáns felekezetek sérelmeit. A tervezet megoldásként azt ajánlotta, hogy a vegyes házasságokat a házasulandó személy saját vallása szerinti pap által és liturgia szerint kössék meg. Az udvar azonban visszautasította a tervezetet, a házassági bíráskodás pedig a korábban megszabott rend szerint zajlott továbbra is. Az 1811 és 1834 között eltelt újabb rendeleti kormányzási időszak, valamint az említett jogszabály szentesítésének 1837. évi visszautasítása még erőteljesebb tiltakozást váltott ki Erdélyben.

A 19. század közepén Poroszországban kirobbant reverzálisvita hamar elterjedt Közép-Európa más országaiban is. A vegyes házasságok problémája Mária Terézia kora óta folyamatosan megválaszolandó kérdést jelentett az erdélyi rendek körében. 1842-ben az országgyűlésen a rendek követelték, hogy a király orvosolja sérelmüket, az uralkodó és köztük azonban ebben a kérdésben sem született egyezés.¹⁶

Udvari törekvések a házassági bíráskodás feletti kontroll megszerzésére

Bod Péter *Iudiciaria fori ecclesiastici praxis* című munkájának fordításában Benkő László számos helyen feljegyezte az eredeti mű keletkezése óta bekövetkezett főbb változásokat is. Rögtön a magyar nyelvű kiadás elején megjegyezte, hogy 1814-ben és 1818-ban az udvar olyan rendeleteket adott ki, amelyek kötelezővé tették az egyház számára, hogy a házassági ügyeket – a régi kánonok utasításával szemben – az udvar részére küldjék fel.¹⁷ Juhász István már azt a következtetést vont le, hogy az állam a régi helyzet restaurálásával, rendeletek útján igyekezett az egyházi törvényszékek által gyakorolt házassági bíráskodásban biztosítani a katolikus szentszékek befolyását. Az udvar és a katolikus egyház a református házassági bíráskodás „könnyelműségétől” tartva rendeletekkel korlátozta a reformátusok ítélkezési tevékenységét.¹⁸ Hasonló álláspontot képviselt Illyés Géza is a zsinatokról szóló kiadatlan munkájában, bár ő a hangsúlyt az uralkodói szándéokra helyezte, és nem szólt a katolikus egyház esetleges törekvéseiről. Úgy vélte, hogy az udvar azzal gyanúsította az egyházat, hogy a válóperekkel kapcsolatban nem járt el kellő gondossággal és szigorral. Az uralkodó emiatt vezettette

¹⁶ Nemes István: Az 1841. évi vármegyei vegyes házassági tiltakozási mozgalom erdélyi dokumentumai. *Egyháztörténeti Szemle*, 15. (2014), 1. 24–26.

¹⁷ Bod Péter: *Megújított egyházi törvénykeztető vagy törvénykezés módját tanító könyv melyet néhai Bod Péter nyomán meg bővítve anyanyelven irt 's közhasznu célból kiadott kis bacsoni Benkő László benedeki evangelico református pap*. Kolozsvár, Barra Gábor, 1833. 5.

¹⁸ Juhász István: *Székelýföldi református egyházmegyék*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 1947. 119.

be házasságvédő intézményét,¹⁹ amely ekkorra már előzményekkel rendelkezett a katolikus egyház házassági bíraskodásában.²⁰ Ahhoz, hogy ezt a kérdést tisztázni lehessen, szerteágazó és aprólékos levéltári kutatásra van szükség két területen is. Nélkülözhetetlen az egyes egyházmegyék gyakorlatának és a parciális zsinatok jegyzőkönyveinek elemzése, különösen az egyházjog és a gyakorlat korabeli viszonyára tekintettel, másrészt pedig a kapcsolódó udvari dokumentumok vizsgálata is nélkülözhetetlen, hogy megismerhessük azokat az eseteket, amelyek ilyen döntésre sarkallták a kormányzatot, valamint az egyes módosítások mögötti udvari motívumokat is megértsük.

Az uralkodó 1813. május 21-én adta ki rendeletét az erdélyi házassági bíraskodással kapcsolatban. Eszerint a püspök 1814. január 4-én alkotta meg azt a „rendelést”, amelyben az uralkodó akaratának az egyházmegyék szervezetébe és gyakorlatába történő átültetésére hívta fel az egyház tagjait. Ettől kezdve minden válópert kötelezően az uralkodóhoz kellett fellebbezni. Ennek érdekében egy új tisztséget is létrehoztak, a *matrimonii defensorét*. A rendelkezés arra is felhívta az egyházat, hogy pereiket a megfelelő eljáráshoz ragaszkodva folytassák le.

Az első, az udvarhoz való fellebbezésről szóló ponttal kapcsolatban a püspök a Főkonzisztóriumon keresztül „esedező visszairást” intézett az uralkodóhoz, a másik két utasítás esetében pedig – egyetértésben a Főkonzisztóriummal – a végrehajtás mellett döntött. Azzal egészítette ki a rendeletet, hogy a *Generalis Synodus*ra való kötelező fellebbezést a házassági jogban ismert minden okra alkalmazni kellett, *extra casum manifesti adulterii*. További rendelkezés volt, hogy diktatúrákat állítsanak fel, a bontóókokat „vegyék komolyan”, tehát meg kellett őket egyértelműen jelölni, az exmissiót pedig a széken keresztül, ne pedig az esperesség útján adják.

A fenti utasítás értelmében a hunyad-zarándi egyházmegye *matrimonii defensor*nak Virályos Sámuel lelkész-ülnököt nevezte ki, akinek azt a feladatot adták, hogy egyrészt minden egyes ügyet fellebbezzen a generális zsinathoz, másrészt gondoskodnia kellett arról, hogy azt minden esetben érdemben megvizsgálják.

A diktatúrára minden esetben egy ülnököt kellett kirendelni elnökként, akinek előzetes ülésén a „*procuratorok* egybefelelkezését” írásban el kellett végeznie, külön ügyelve arra, hogy a *levatában* meghatározott bontóókoknak ne csak

¹⁹ Illyés Géza: *Az erdélyi református zsinatok emlékei és végzései*. Kolozsvár, kézirat [Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár], 1939–42. 786.

²⁰ A magyarországi viszonyokkal kapcsolatban Nagy Sándor: „*Engesztelhetetlen gyűlölet*” – *Válasz Budapestnek (1850–1914)*. Budapest, Budapest Fővárosi Levéltára, 2018. 180–182. Kánonjogi szempontból foglalkozott a kérdéssel Kovács Beatrix: *A kötelékvédő szerepe az egyházi házassági eljárási ügyekben*. PhD-értekezés, Budapest, PPKE HDI, 2013. 11–13; Herger Csabáné: *A nővértől az állami anyakönyvvezetőig. A magyar házassági köteléki jog és az európai modellek*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2006. 185–186.

az elnevezését, hanem a pontos törvényi hivatkozását is feltüntessék, és ezt minden egyes érvelés esetén is rögzítsék.²¹

Juhász István szűkszavúan annyit jegyzett le ezzel az időszakkal kapcsolatban, hogy 1815-ben egy rendelet úgy intézkedett: elválasztó ítéletet csak a *generalis synodus* mondhatott ki. Úgy gondolta, hogy ennek a rendeletnek a végrehajtásáról szól az 1817. évi dévai zsinat határozata, amely szerint abban az esetben, ha a felek belenyugodtak a traktuális bíróság ítéletébe, azt az illetékes esperesnek csak forma szerint kellett bemutatnia a generális zsinatnak. Ha a felek egyike fellebbezett, akkor ki kellett adni az ügy iratait véleményezésre egy másik esperesnek, és a zsinat tárgyalást tartott az ügyben.

Miután 1815-ben az erdélyi református egyház megtagadta a perek felküldését, az uralkodó 1816-ban újabb rendeletet adott ki azzal kapcsolatban, hogy minden elválást kimondó ítéletet fel kell terjeszteni felülvizsgálatra az udvarhoz.²²

A generális zsinat az 1816-os ülésén egy felterjesztést készített ebben a kérdésben, és a *Gubernium* útján az uralkodóhoz elküldte, mivel azonban egy évig erre nem kapott választ, úgy határozott, hogy addig, amíg a püspökhöz utasítás nem érkezik, a válóperekben hozott ítéletek uralkodóhoz való felterjesztését a *Generalis Synodus*nak és a *generalis notarius*nak megtiltotta.²³

Az udvar a rendeletének végrehajtását 1818-ban és 1819-ben pedig tovább követte.²⁴ Ennek hatására az erdélyi református egyház végül engedett, és megkezdte az ügyek felküldését, ami másfél évtizedig tartott. 1819-ben – több más perhez hasonlóan – Veress István felperesnek a Kis Éva alperes ellen a sepsi egyházmegyében parázناسág miatt megkezdett ügyében hozott döntést a *matrimonii defensor* „*pro revisio*” felküldte. A generális zsinat az alsószék által hozott ítéletet helybenhagyta, a *matrimonii defensor* azonban „*ob reverentiam Mandati Regii*” fellebbezte az uralkodóhoz.²⁵

Ugyanezen az ülésen egy kérdéssel kapcsolatos határozatból képet kaphatunk a gyakorlatról is. Számos olyan eset volt, amikor a felek vagy a házasságvédő fellebbezett az első fokon eljáró parciális zsinattól, de a peres felek gyakran nem jelentek meg, vagy hiányosan adták be a periratokat.²⁶ A generális zsinat határozatából kiderül, hogy a királyi rendelet minden házassági ügyben elrendelte a kötelező felterjesztést ellenőrzés végett a zsinathoz, még akkor is, ha mindkét fél belenyugodott a döntésbe.

²¹ Buzogány Dezső – Ősz Sándor Előd: *A Hunyad-Zarándi Református Egyházmegye Parciális Zsinatainak végzései*. Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2007. 193–194.

²² Juhász (1947): i. m. 119.

²³ Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár (EREL), Az Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltára, A3. Zsinati és közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: A3.). 1817. 8.

²⁴ Pokoly (1904–1905): i. m. 170.

²⁵ EREL, A3. 1819. 60.

²⁶ EREL, A3. 1819. 28.

A felekre volt bízva, hogy nyújtanak-e be fellebbezést, de a generális zsinatnak anélkül is minden esetben „revideálnia” kellett az elsőfokú ítéletet.

Az 1834-ben összehívott generális zsinat

A bécsi udvar és a református egyház viszonyában az 1834-es év fordulópontot jelentett. Ekkor ugyanis a Magyarigenben összehívott generális zsinat több olyan határozatot is hozott, amelyek az addigi udvari kontroll erősödésének gátat szabtak.

Több esetben is előfordult a kötelező uralkodóhoz való fellebbezés időszakában, hogy egy-egy vitás ügyet illetően a *Gubernium* kérdést intézett a püspökhöz. A zsinatnak 1834-ben Miskolczi József Benkő Mária ellen folytatott perével kapcsolatban kellett hosszas magyarázatot összeállítania latin nyelven, amelyben a meghozott döntés és az ahhoz vezető intézkedések mellett kellett érvelnie. A következő határozat ki is nyilvánította az ilyen eljárással kapcsolatos ellenérzéseit: ezt követően azonnal határozatban mondták ki,²⁷ hogy a zsinat minden, a „Felsőbbséghez” intézendő iratát magyar nyelven fogja ezt követően előterjeszteni az 1791. évi XXXI. törvény szerint.²⁸

A „Fő Egyházi Tanács” már 1833-ban hozott egy határozatot, amelyet ezúttal a zsinat is megerősített. Ennek értelmében a *matrimonii defensor* intézményét eltörölték, a válóügyet pedig a peres felekre bízta azzal, hogy csak azokat az ügyeket bocsássák feljebb, amelyekben a felek fellebbeztek. Ezt követően a generális zsinat mellett működő *matrimonii defensor* lemondott a tisztségéről.²⁹

Az előállt új helyzet számos kérdést vetett fel. Ilyen volt például, hogy a felek által nem fellebbezett házassági pereket az alsó székekről fel kell-e terjeszteni a zsinat elé, vagy pedig enélkül az első fokon eljáró házassági törvényszék ítélete jogerőre emelkedik. Szótöbbséggel úgy határozott a zsinat, hogy a *Házassági törvény rajz* 209–211. §³⁰ értelmében a zsinat elé fel kell hozni minden válóügyet, és addig, amíg az meg nem vizsgálta, nem emelkedhet jogerőre az első fokon hozott ítélet. Fontos különbség, hogy itt nem az udvar akarata érvényesült, hanem Bod Péter munkájára való hivatkozással lényegében a régi rendhez kívántak visszatérni, ugyanis az idézett szakasz lényegében az 1606. évi marosvásárhelyi,

²⁷ EREL, A3. 1834. 19.

²⁸ 1791. évi XXXI. cikkely: „A magyar nyelvnek ezelőtt is divatban volt használata, Ő szent felsége kegyes beleegyezésével a magyar és székely nemzetek kebelében, valamint minden kormányhatóságnál, hivatalnál és törvényszéknél jövőre is maradjon fön. A latint pedig az udvari, kamarai kiadványokban, a főkormányzéki jegyzőkönyvekben és a főhadparancsnoksággal vagy a tartományon kívül folytatandó levelezésekben használják.”

²⁹ EREL, A3. 1834. 21. a).

³⁰ Htr. 209–211. §.

az 1696. évi nagyenyedi,³¹ az 1716. évi nagyenyedi³² és az 1729. évi etédi zsinat³³ vonatkozó határozatait vette át. Az 1606-ban megalkotott Ruberiánus kánonok is a következőképpen fogalmaztak: „42. Az elválasztások legyenek a paráznasáért, hűtlen elhagyásért és egyéb, az Isten beszédében és a régi kánonokban megírt igasságos okokért, és azokat minden dolgoknak rendivel, relatoria levélben íratatván híven, a püspököknek külgyk a transmissios levéllel.”³⁴

A későbbi zsinatok lényegében erre a rendelkezésre utaltak vissza, ugyanakkor ennek az időszaknak a házassági jogi elemzése még várat magára.

Ezek után az ünnepélyes határozatok után csupán egy olyan per volt, ahol maguk a felek kérték a fellebbezést az udvarhoz, ezt követően azonban a generális zsinat jegyzőkönyvében nincs annak nyoma, hogy az udvarhoz más pereket küldtek volna.³⁵

Az 1834-es zsinat úgy határozott, hogy vegyes házassági ügyekben a pernek az alperes vallása és lakóhelye szerinti törvényszék előtt kellett kezdődnie, a bírának pedig mindenki felett a saját egyháza szerint kellett ítélniük. A gyakorlatban azonban a bevett vallások számos esetben jogsérelmet szenvedtek el, ha az egyik fél katolikus volt, mivel a szentszékek a saját eljárásrendjüknek megfelelően és saját anyagi joguk szerint ítéleztek.³⁶

Összegzés

Az erdélyi református egyház és a bécsi udvar között a házassági jog területén évszázados volt az ellentét. Ez nemcsak a házasság felbontása feletti bíraskodással kapcsolatban nyilvánult meg, hanem a házassági jog egész területét jellemezte. A válások kimondása feletti uralkodói kontroll – a *Guberniumon* keresztül – tizenöt évig folyamatos volt. Számos olyan rendelet született, amely befolyásolta az erdélyi református házassági bíraskodás szervezeti kereteit, eljárási és anyagi jogát, ezek teljes körű összegyűjtése és elemzése azonban még várat magára. A Bod Péter által készített és a perek során hivatkozási alapként szolgáló *Házassági törvény rajz* kellően erős hatást gyakorolt ahhoz, hogy az elvi alapokat is célzó külső változtatási törekvéseknek ellen tudjon állni az egyházi törvénykezés.

³¹ Buzogány et al. (2016): i. m. I. 367.

³² Uo. II. 16.

³³ Uo. II. 82–83.

³⁴ Uo. I. 45.

³⁵ EREL, A3. 1834. 30.

³⁶ Lukács (2007): i. m. 57; Dósa (1863): i. m. 143.

Irodalomjegyzék

- Az erdélyi Nagy Fejedelemség MDCCCIXdik Esztendőről MDCCCXdikre által nyújtatott, és Sz. Jakab havának 9dik napjától fogva Kolosvár várossában folytatva tartatott országos gyűlésének jegyző könyve. Kolosvár, Török István, 1811.
- Bod Péter: *Megújított egyházi törvénykeztető vagy törvénykezés módját tanító könyv melyet néhai Bod Péter nyomán meg bővítve anyanyelven irt 's közhasznu célból kiadott kis bacsoni Benkő László benedeki evangelico református pap.* Kolozsvár, Barra Gábor, 1833.
- Bod Péter: *Házassági törvény rajz vagy a' házassági törvényekről való tanítás, melyben a' mátkaság, megmásolás és elválás körüli házassági különbféle esetek felhozatnak, megvizsgáltatnak, és a' tudosok véleményeikből, közönséges zsinatok folytáikból és végzéseikből meghatározatnak.* (Ford., bőv.: Benkő László.) Kolozsvár, Barra Gábor, 1836.
- Buzogány Dezső – Dáné Veronka – Kolumbán Vilmos József – Ősz Sándor Előd – Sipos Gábor: *Erdélyi református zsinatok iratai. I. 1591–1714.* Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2016.
- Buzogány Dezső – Ősz Sándor Előd: *A Hunyad-Zarándi Református Egyházkerület Parciális Zsinatainak végzései.* Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2007.
- Dósa Elek: *Erdélyhoni evangelico-reformátusok egyházi jogtana.* Pest, Osterlamm Károly, 1863.
- Egyházi kánonok melyeket részint a magyarországi, részint az erdélyi régi kánonokból egybegyűjtött s a kor kívánatahoz képest több másokkal is bővített és kissé jobb rendbe szedett Geleji Katona István az erdélyi igazhitű egyházak püspöke.* 1649. A függelékül a Szatmár-Németiben 1646. évben tartott nemzeti zsinat végzései. Magyar nyelvre fordította Kiss Áron porcsalmai ref. lelkész s a Szatmári Ref. Egyházkerület esperese. Kecskemét, Szatmári Református Egyházkerület, 1875.
- Henger Csabáné: *A nővételtől az állami anyakönyvvezetőig. A magyar házassági köteléki jog és az európai modellek.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2006.
- Illyés Géza: *Az erdélyi református zsinatok emlékei és végzései.* Kolozsvár, kézirat [Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár], 1940–42.
- Juhász István: *Székellyöldi református egyházkerület.* Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 1947.
- Online: <https://doi.org/10.36240/etf-201>
- Kovács Beatrix: *A kötelékvédő szerepe az egyházi házassági eljárási ügyekben.* PhD-értékezés. Budapest, PPKE HDI, 2013.
- Lukács Olga: A vegyes házasságok jogi feltételei a XVII–XIX. században. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Theologia Reformata Transylvanica*, 52. (2007), 1–2. 44–58.
- Márkus Dezső – Kolosváry Sándor – Óvári Kelemen: *1540–1848. évi erdélyi törvények.* Budapest, Franklin, 1900.
- Nagy Sándor: „Engesztelhetetlen gyűlölet” – *Válás Budapesten (1850–1914).* Budapest, Budapest Fővárosi Levéltára, 2018.
- Nemes István: A vegyes házasságok jogi szabályozásának története az Erdélyi Nagyfejedelemségben 1841 előtt. *Egyháztörténeti Szemle*, 12. (2011), 3. 22–34.
- Nemes István: Az 1841. évi vármegyei vegyes házassági tiltakozási mozgalom erdélyi dokumentumai. *Egyháztörténeti Szemle*, 15. (2014), 1. 24–40.
- Pokoly József: *Az erdélyi református egyház története. III.* Budapest, Franklin, 1904–1905.
- Sztehlo Kornél: *A házassági elválás joga Magyarországon és az ország erdélyi részeiben.* Budapest, Franklin, 1890.
- Trócsányi Zsolt: *Az 1790-es évek erdélyi rendi reformmozgalmának történetéhez.* Budapest, ELTE BTK Kelet-Európai és Nemzetiségi Kutatócsoportja, 1978.